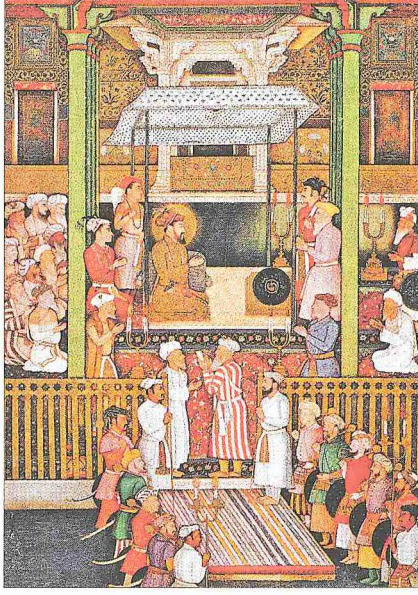




Şah Cihan'ı tahtında tasvir eden bir minyatür (Washington Gallery of Art, nr. 42, vr. 17*)

Şah Cihan da Seyyid Ahmed adlı elçisini zengin hediyelerle İstanbul'a göndermiştir. Bu diplomatik teşebbüs Özbek hanının arzusuyla yapılmıştır. 1063'te (1653) Hindistan elçisine refakat eden Osmanlı elçisi Zülfikar Bey yanında yeni Hint elçisi Kâim Bey olduğu halde 1066'da (1656) İstanbul'a dönmüştür. Kâim Bey, Hindistan'a giderken onunla birlikte Ma'nzâde Hüseyin Ağa elçi sıfatıyla yollanmış, 1069'da (1659) yalnız dönen Hüseyin Ağa, Şah Cihan'ın oğlu Murad'ın mektubunu getirmiştir (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 16, 19, 92, 96, 136). Kaynaklarda cesur, yetenekli ve uzak görüşlü bir kumandan, disiplinli ve müşfik bir devlet adamı diye anılan ve çağının en büyük sultanlarından biri olan Şah Cihan'ın saltanatı Bâbürlüler'in altın çağı sayılır. Hükümdarlığı sırasında bir istikrar dönemi yaşanmış, ordu ve devlet çok güçlü bir yapı kazanmış, hukuk sistemi yeniden yapılandırılmış, pek çok bölgeden katılımlar olmuştur. Vergi ve topraklarda yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiş, Hâlisâ toprakları genişletilmiş ve hazine daha öncesine göre çok zenginleşmiştir. Dinî hayatta Ekber ve Cihangir şahların devrine göre daha muhafazakâr bir yol izlenmiş, Nakşibendî, Çiştî, Şüttârî gibi Sünnî tarikatlar faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır. Şah Cihan dönemi aynı zamanda Bâbürlü mimarisinin zirvesidir ve başta Tac Mahal olmak üzere pek

çok muhteşem eserin inşası gerçekleştirilmiştir. Saltanatının başlarında Şah Cihan devletin idarî merkezi olarak Agra'yı tercih etmiş, bu sebeple Agra'da pek çok mimari eser yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi hanımıERCÜMEND BÂNU (Mümtaz Mahal) için inşa ettirdiği türbe olan Tac Mahal'dir. İranlı, Hindistanlı, Türkistanlı ve Osmanlı ustalarının katkılarıyla Bâbürlü Hint-Türk mimari anlayışını nakşeden Tac Mahal bir ihtişam ve zarafet örneğidir (bk. TAC MAHAL). Bu dönemde Agra Kalesi yenilenmiş, Divân-ı Âm, Divân-ı Hâs ve Hazine bölümleri eklenmiştir. 1064 (1654) tarihli Mûti Mescid (İnci Mescid) Agra Kalesi'ndedir. Şah Cihan 1638'de devletin idare merkezini Agra'dan Delhi'ye taşımış ve günümüzde eski Delhi diye bilinen Şahcihanâbâd'ın inşasını başlatmıştır. 1639-1648 yılları arasında tamamlanan yeni şehir surlarla çevrili geniş caddeler, su yolları, pazar yerleri, hanlar, bağlar, camiler ve La'l Kıl'a (kızıl kale) olarak adlandırılan kaleyi ihtiva ediyordu. Şehrin doğusunda yer alan La'l Kıl'a, Bâbürlü dönemi sivil mimarisinin en güzel örneklerinden olup kale kapıları, surları, geniş alanları, salonları ile bütüncül bir yapıdır ve Şah Cihan'dan itibaren Bâbürlü tahtının idarî merkezi olmuştur. 1644-1658 yıllarında inşa edilen Delhi Cuma Camii, Fetihpür Sikri Uluca-mii anlayışını devam ettiren, ibadet mekânının köşelerinde bulunan iki büyük minare ve üç büyük taçkapıdan girilen geniş avlusu ile görkemli bir eserdir (bk. DELHİ CUMA CAMİİ). Lahor'da bu devirde özellikle su mimarisi doruğa ulaşmış, su kanalları açılmış, yüzlerce süs bitkisiyle bezenmiş ünlü Şâlimâr Bahçesi burada kurulmuştur (1642). Ayrıca Cihangir Şah'ın türbesiyle Lahor Kalesi'nin bir kısmı inşa edilmiştir. Şah Cihan'ın kendi adını taşıyan cami ise Sind bölgesinde Tatta'dadır ve 1054 (1644) tarihlidir. Cami 100 kadar kubbesiyle dünyanın en çok kubbeli eseri hüviyetindedir. Bâbürlü ihtişamını yansıtan ünlü Taht-ı Tâvûs da Şah Cihan zamanına aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi (haz. Fahir Çetin Derin), İstanbul 2008, s. 16, 19, 92, 96-97, 136, 176; Abdülhamîd Lâhûrî, *Pâdişâhnâme*, Kalkûta 1868, I, 121-122; II, 506-507, 709-752; III, 368, 388, 638-640; J.-B. Tavernier, *Travels in India* (trc. V. Ball, ed. W. Crooke), London 1889, I, 381-384; *The Shah Jahan Nama of Inayat Khan* (ed. W. E. Begley - Z. A. Desai), Delhi 1990; F. Bernier, *Travels in the Mogul Empire, AD 1656-1668*, London 1914, s. 23; S. M. Ikram, *History of Muslim Civilisation*, Lahore 1962, s. 293-304; V. D. Mahajan, *The Muslim Rule in India*, New Delhi 1970, s. 286; B. P. Saksena, *History of Shah Jahan of Delhi*, Allahabad 1973; W. E. Begley, *The Symbolic Role of Calligraphy on Three Imperial*

Mosques of Shah Jahan, Kaladarsana 1978, s. 7-18; Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1983, II, 185-193, 223-241; P. Chakrabarty, *Anglo-Mughal Commercial Relations, 1583-1717*, Calcutta 1983, s. 128-139; M. Athar Ali, *The Apparatus of Empire: Awards of Ranks, Offices and Titles to the Mughal Nobility, 1574-1658*, Delhi - New York 1985, s. 212-226; a.mlf., "Shâh Djahân", *El²* (İng.), IX, 195; I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, Lahore 1986, s. 475 vd.; Naimur Rahman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, Delhi 1989, s. 77, 200-210; J. F. Richards, *The New Cambridge History of India: The Mughal Empire*, Cambridge 1995, s. 119-150; E. Koch, *The Complete Taj Mahal and the Riverfront Gardens of Agra*, London 2006; K. Sarker, *Shah Jahan and his Paradise on Earth: The Story of Shah Jahan's Creations in Agra and Shahjahanabad in the Golden Days of the Mughals*, New Delhi 2007; T. W. Haig, "Şah Cihân", *İA*, XI, 274-275; "Shah Jahan", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh), New Delhi 2001, V, 128-129.



AZMİ ÖZCAN

ŞAH CİHAN BEGÜM

(1838-1901)

Bopal nevvâbı

(1845-1860, 1868-1901).

Orta Hindistan'da Bopal şehri yakınındaki İslâmnagar'da doğdu. Babası Cihangir Muhammed Han, annesi Nevvâb İskender Begüm'dür. Babasının vefatının ardından yedi yaşında iken annesinin gözetiminde Bopal Sultanlığı'nın newvâbı ilân edildi (Nisan 1845) ve devlet işleri annesi tarafından yönetildi. 1855'te Bâki Muhammed Han ile evlendi, 1858'de kızı Sultan Cihan dünyaya geldi. İngilizler, Şah Cihan Begüm'ün onayı ile annesi İskender Begüm'ü Bopal nevvâbı olarak tanıdı (1 Mayıs 1860). Şah Cihan 1868'de annesinin vefatı üzerine yeniden newvâb oldu.

İktidarının ilk yıllarında ülke içinde geziler yaparak halkın durumunu yakından gördü; devlet gelirlerini ve vergileri düzenledi; ordu, emniyet ve posta teşkilâtını modernleştirdi; kadastra çalışmalarını başlattı ve nüfus sayımı yaptırdı. Kocasının 1867'de vefatının ardından 1871'de dönemin tanınmış âlimlerinden Siddîk Hasan Han ile evlendi. Siddîk Hasan Han devlet işlerine müdahale edip önemli görevlere kendi adamlarını yerleştirdi. İngiliz yönetimi bu devirde Siddîk Hasan Han'ı çeşitli unvanlarla ödüllendirdi. Şah Cihan Begüm'ün devlet işlerini eşine bırakması ailesinin tepkisine yol açtı ve kızı Sultan Cihan ile arası açıldı. Modernleşme çabalarını sürdüren Şah Cihan Begüm hukukî ve malî alanlarda reformlar yaptı. Siddîk Han'ın İn-



Şah Cihan Begüm

giliz karşıtı faaliyetlere girişmesi yüzünden İngiliz yönetimi kendisine verdiği unvan ve görevleri geri aldı. Şah Cihan Begüm de bunu kabul etmek zorunda kaldı. Eşinin görevlerine iadesi için çaba sarfetmişse de başarılı olamadı. 1894 ve 1899 yıllarında Bopal'de meydana gelen kıtlık sonucu sultanlığın nüfusu üçte bir oranında azaldı. Şah Cihan Begüm 16 Haziran 1901'de ölünce kızı Sultan Cihan Begüm Bopal tahtına geçti.

İlme ve sanata meraklı olan Şah Cihan Begüm'ün sarayı kültür faaliyetlerinin merkezi olmuş, kendisi "Tâcvâr" mahlasıyla Urduca, "Şîrîn" mahlasıyla Farsça şiirler yazmıştır. Bopal tarihini ilk defa belgeleriyle bir araya getiren *Tâcü'l-İkbâl Târîh-i Riyâset-i Bhopâl* (Kanpûr 1289-90/1873 [trc. H. C. Barstow], *The History of Bopal*, Calcutta 1876) adlı eseri telif etmiş; Hintçe, Arapça, Farsça, İngilizce ve Türkçe bazı kavramları bir araya getiren *Hizânetü'l-luğât* adlı sözlüğün yazılmasını (I-II, Bhopal 1886-1887) desteklemiştir. Bâbürlü Sultanı Şah Cihan gibi o da Şahcihanâbâd diye adlandırılan bir şehir ve burada Tac Mahal ismiyle bir saray inşa ettirmiş, Mekke'de Hindistan hacıları için tesisler yaptırmıştır. İngiltere'de açılan ilk camilerden olan, Londra'nın güneyindeki Woking kasabasında 1889'da tamamlanan Şah Cihan Camii'ne ve Aligarh İslâm Üniversitesi'ne maddî yardımlarda bulunmuştur. 1952'de tamamlanabilen Hindistan'ın en büyük camisi Tâcülmesâcid'in inşasına onun döneminde başlanmıştır. Bopal'i tren yolu

hattına bağlayan demiryollarını inşa ettirmiş, hizmetlerinden dolayı Sultan II. Abdülhamid tarafından şefkat nişanı ile taltif edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

B. Ghosal, *Hayat-i-Shahjehani: Life of Her Highness the Late Nawab Shahjehan, Begum of Khaupur*, Bombay 1926; T. Ring – R. M. Sal-kin, Sharon La Boda, *International Dictionary of Historic Places: Asia and Oceania*, London 1994, s. 120-121; Shaharyar M. Khan, *The Begums of Bhopal: A Dynasty of Women Rulers in Raj India*, London 2000, s. 83, 85, 94-97, 102-104, 114, 119-153, 219-222; *Madhya Pradesh Through the Ages* (ed. S. R. Bakshi – O. P. Ralhan), New Delhi 2007, s. 323-339; S. Lambert-Hurley, *Muslim Women, Reform and Princely Patranage: Nawab Sultan Jahan Begam of Bhopal*, London 2007; Talat Aziz, "Nawab Shah Jahan Begum of Bhopal: Spokeswoman of Muslim Women's Education and Social Reformer", *Islam and the Modern Age*, XXIV/3, New Delhi 1998, s. 257-264; A. S. Bazmee Ansari, "Bhōpāl", *El²* (İng.), I, 1196-1197; Enver Konukçu, "Bopal", *DİA*, VI, 283-284; "Shah Jahan Begam, Nawab", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh), New Delhi 2001, V, 129-133.



AZMİ ÖZCAN

ŞAH İSMÂİL

(شاه اسماعیل)

(ö. 930/1524)

Safevî Devleti'nin kurucusu ve ilk şahı
(1501-1524).

25 Receb 892'de (17 Temmuz 1487) Erdebil'de doğdu. Babası Safevî tarikatının şeyhi Haydar, annesi Uzun Hasan'ın kızı Âlemşah Halime Begüm'dür. Ebû'l-Muzaffer Bahâdır el-Hüseynî unvanıyla anılır. İran'da Şiîliği resmî ideoloji haline getirecek yeni bir devlet kuran Şah İsmâil'in çocukluk yılları zorluklar içinde geçti. Henüz bir yaşında iken babası Şeyh Haydar, Şirvanşahlar'la giriştiği mücadelede Akkoyunlular tarafından öldürülünce kardeşleri İbrâhîm, Ali ve annesiyle birlikte İstahr Kalesi'ne hapsedildi. Burada yaklaşık dört yıl gözetim altında tutuldu. Akkoyunlu Sultan Yâkub'un ölümünden sonra tahta geçen Rüstem Bey kardeşi Baysungur'a karşı Safevîler'in desteğine ihtiyaç duyduğundan İsmâil'i ve kardeşlerini Tebriz'e getirtti. Ancak Baysungur'un bertaraf edilmesi'nin ardından Safevî tarikatının başına geçen Sultan Ali'yi öldürttü (899/1494). Bunun üzerine Safevîler küçük yaşta İsmâil'i kendilerine şeyh olarak kabul edip onu Erdebil'e kaçırıldılar. Ancak Akkoyunlu takibi burada da devam edince önce Reşt'e, daha sonra Gilân Valisi Kârkîyâ Mirza Ali'nin davetiyle Lâhicân'a götürdüler. İsmâil,

Şah İsmâil'i tasvir eden bir resim (TSMK, Hazine, nr. 2169, vr. 64^a)

Lâhicân'da bölgenin ileri gelenlerinden Kadı (Muallim Sadr) Şemseddin Lâhicî'nin yanında Farsça, Arapça, Kur'an, tefsir ve İsnâaşeriyye Şîası usulünü, kızılbaş reislerden savaş tekniklerini öğrendi. Bu esnada Karacadağ, Tuman Mişkin ve Anadolu'da yaşayan kızılbaş Türkmenler grup grup gelerek İsmâil'i ziyaret ettiler.

1498'de Akkoyunlu Rüstem Bey'in ölümü İran'ı yeni bir kargaşaya sürükledi. Akkoyunlu ülkesi Murad Bey ile Elvend Bey arasında paylaşıldı. Azerbaycan ve Diyarbakır Elvend Bey'in, Irâk-ı Arab, Fars ve diğer yerler Murad Bey'in hâkimiyetine geçti. Ayrıca Bayındırlı Murad Bey Yezd'de, Muhammed Kere Eberkûh'ta, Hüseyin Ki-yâ Çelâvî Simnân, Har ve Fîrûzkûh'ta, Pürnek Bârik Bey Bağdat'ta, Sultan Hüseyin Mirza Horasan'da ve Ebû'l-Feth Bey Kirman'da bağımsız hareket etmeye başladı. Bu durumdan istifade eden kızılbaş reisleri İsmâil'in ortaya çıkmasına karar verdiler. İsmâil on iki-on üç yaşlarında iken Gîlân'dan ayrılp Erdebil'e gitti. Ailelerinin kalabalıklığı ya da mallarının çokluğu yüzünden bir yere gidememiş olan müridleriyle ilgilendi. Ancak kısa bir süre sonra Erdebil hâkimi Cekirli Ali Bey'in baskısıyla Erdebil'den ayrılmak zorunda kaldı. Buradan